

КОНОТОНІМИ В НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

Ольга ПЕТРОВА (Кіровоград, Україна)

У статті розглядається конотонімія німецької мови, аналізуються типи конотативних онімів, особливості їх виникнення та функціонування, з'ясовується їх лексичний статус, здійснюється спроба розмежування конотонімів і відонімних апелювативів, висвітлюється участь конотонімів у процесах трансонімізації.

Ключові слова: конотонім, онім, апелюватив, вторинна номінація, онімізація, деонімізація.

The article is concerned with the study of connotonyms in German. Types of connotative onyms, their appearance and functioning peculiarities have been analyzed, their lexical status has been clarified, an attempt of differentiating between connotonyms and deonymic appellatives has been made and participation of connotonyms in trans-onymization processes has been explored.

Key words: konnotonym, onym, appellative, secondary nomination, onymization, de-onymization.

Уже класичним стало положення про те, що власні назви виконують передусім номінаційну функцію, ідентифікуючи й виокремлюючи іменовані об'єкти серед інших йому подібних. «Основне призначення загальних назв – називати невзначені об'єкти, співвідносячи їх з відомим класом речей і понять. Основне призначення власних назв – називати визначені об'єкти всередині відомих класів речей» [9: 37]. Онімне значення не відбиває зв'язок з поняттям на відміну від значення загальних назв, яке його універсує. Однак під впливом як мовних, так і позамовних чинників семантика оніма може розширюватися та набувати додаткових характеристичних смислів, наповнюватися асоціативно-образними, символічними й експресивними конотаціями, що функціонально зближує такі іменування з апелювативами. Це є свідченням відкритості та динамічності онімів. Власні назви, в яких денотативне значення співіснує із загальномовними чи індивідуальними конотаціями, прийнято кваліфікувати як конотоніми [6: 279]. Наприклад, широке розповсюдження у німецькомовному середовищі імен *Otto*, *Hans* або прізвищ *Krause*, *Meier*, *Müller* зумовило виникнення в їх смисловій структурі значення 'середньостатистичного

німця', 'маленької людини'. Додаткових конотацій набули й багато інших іменувань людей, як-от скорочення від онімів *Heinrich i Konrad – Hinz und Kunz (Hinze und Kunze)* отримали співзначення 'кожии зустрічний, будь-хто'.

Лінгвістичній проблемі конотонімів присвячені ґрунтовні праці Є.Отіна, який уклав «Словарь коннотативных собственных имен» [7]. Вивченням цього питання також посідаються дослідники О.Карпенко [10] та Г.Лукаш [2]. Дана робота продовжує розробку окресленої проблематики на ґрунті німецької мови. У статті аналізується конотонімія цієї мови, виділяються типи конотативних онімів, висвітлюються особливості їх виникнення та функціонування, з'ясовується їх лексичний статус, здійснюється спроба розмежування конотонімів і відонімних апелютивів, розглядається участь конотонімів у процесах трансонімізації.

Конотоніми залучаються у процеси вторинної номінації, в основі якої лежить асоціативний характер людського мислення. Завдяки інформації, яку експлікує онім, енциклопедичним і фооновим знанням про об'єкт його значення може переосмислюватися та ототожнюватися з новим об'єктом іменування, що ґрунтується на метафоричному чи метонімічному перенесенні якостей первинного референта на новий денотат. Здатність імені включатися у свідомості носіїв мови стійкі асоціації призводять до символізації оніма, тобто до набуття ним здатності бути носієм тієї чи іншої характеристики, символізувати певне поняття. Однак символізації можуть зазнавати лише власні назви із загальновідомою індивідуальною інформацією. Так, особове ім'я реально існуючої особи *барона фон Мюнхгаузена* набуло світової відомості як символ невинно веселого брехуна. Передумовами сприйняття конотативних онімів є чуттєві образи, отримані раніше, інтелектуальний рівень та особисте розуміння їх суб'єктом [2: 262]. Декодування індивідуальної інформації, закладеної в конотонімі, можливе лише за наявності в носіїв мови необхідних знань, їх залучення до світової та національної культури й історії.

«Конотативні оніми з розвиненими співзначеннями є, очевидно, однією з ономастичних універсалій, яка властива лексиці більшості мов» [5: 363]. Німецька мова будучи мовою високорозвинутої у культурному відношенні нації з довгою і багатою історією, також має велику кількість власних назв, які стали символами відповідних понять і використовуються для характеристик того чи іншого об'єкта.

За широтою поширення в мовах конотативні іменування утворюють два великих розряди: інтралінгвальні, які функціонують в одній мові (інколи вони можуть переходити в конотонімію певної близькоспорідненої мови зі спільним історично-культурним досвідом), і інтерлінгвальні, що побутують у двох і більше мовах. Інтерлінгвальні конотоніми належать до міжнародного фонду конотативної ономастичної лексики та є знаками світової культури. Вони широко представлені в багатьох мовах, у тому числі й німецькій.

У залежності від референтної основи в масиві міжмовних конотативних онімів у німецькій мові виділяються такі їх типи:

конотативні антропоніми: *Cäsar* 'честолюбний володар', *Cicero* 'талановитий оратор', *Don Juan, Casanova* 'підкорювач жіночих сердець, спокусник';

конотативні топоніми: *Kanossa* 'приниження, публічне покаяння', *Babel (Babylon)* 'порок, гріхове місце', 'місце з різномовним населенням', *Waterloo, Sedan* 'поразка', *Mekka* 'місце поклоніння', *Säulen des Herkules* 'крайні межі', *Klondike* 'невичерпне джерело багатств';

конотативні зооніми: *Buzephalos* 'сильний великий кінь';

конотативні літературні антропоніми: *Krösus* 'багатий', *Falstaff* 'нероба, який відрізняється вихваланням та боягузством', *Romeo* 'коханий', *Robinson* 'самотній житель на острові, відлюдник', *Othello* 'ревнивець', *Tartuff* 'лицемір, ханжа, святоша';

конотативні літературні топоніми: *Utopien* 'твори та ідеї, що містять нереальні соціальні плани';

конотативні міфоантропоніми: *Adonis* 'красивий молодий чоловік', *Hebe* 'миловидна офіціантка', *Methusalem* 'дуже стара людина, довгожитель', *Goliath* 'дуже сильний і великий чоловік', *Berserker* 'люта людина, шаленець';

конотативні міфотопоніми: *Eldorado* ‘міфічна країна багатств, рай’, *Eden* ‘земний рай’, *Atlantis* ‘зникаючий або зниклий світ, процвітаюча цивілізація’; конотативні хремотоніми: *Appolo vom Belvedere* ‘красивий, фізично досконалий юнак’;

конотативні хрононіми: *Bartholomäusnacht* ‘різаньна, розправа’, *Watergate* ‘політичний скандал’;

конотативні міфохрононіми: *Armageddon* ‘крах, катастрофа’.

Німецькі інтралінгвальні конотоніми виникли в контексті німецької культури й історії. Їх образно-характеристичне та символічне значення актуалізується завдяки країнознавчим фоновим знанням членів цієї національної й мовної спільноти. Стійкі асоціації та конотації, що супроводжують ці конотоніми зрозумілі для носіїв німецької мови, які володіють відповідною культурною інформацією, закодованою в таких іменуваннях. Серед них можна вирізнити такі типи:

конотативні антропоніми: *Büchmann* (про людину, яка знає та вживає багато прислів’їв і приказок, *Georg Büchmann* – видавець книги „*Geflügelte Worte*“), *Fritz* (включає конотації стосовно регіональної приналежності, уживається для позначення німців) [3: 107], *Hans, Grete, Peter* (уживаються на позначення дурної людини, йолопа) [4: 29], *Michel (der deutsche Michel)* – символізує німця, ім’я *Michel* – знижене, селянське, просторічне, натякає на небесного покровителя німців архангела Михаїла) [8: 40 – 41];

конотативні топоніми: *Köpenick* – назва одного з районів Берліна стала відомою в зв’язку з історією Августа Фогта, який переодягнувшись у старовинну офіцерську форму очолював загін солдат, який випадково зустрів, і заволодів магістратом цього району, щоб примусити бюрократів виправити йому документ. Цей образ розуміють як символ прусського військового чиношанування, авторитета військової форми [8: 50];

конотативні літературні антропоніми: *Gretchen (Margarete)* – має стійкі конотації: білява, блакитноока, наївна дівчина, з косою, укладеною навколо голови. З фаустовською героїнею асоціюється перш за все повне ім’я *Margarete. Peter Schlemihl* – ім’я літературного персонажа оповідання-казки Адальберта фон Шаміссо, символ невдахи; *Biedermeier* – стало синонімом самовдоволеного міщанина, який має риси героя сатиричних віршів опублікованих у 19 ст. двома німецькими авторами під однойменним псевдонімом; *Michael Kolhaas* ‘борець за справедливість, який використовує незаконні засоби’ (за іменем персонажа однойменної повісті Г. Клейста); *Siegfried* ‘герой, сильний і благородний воїн’; *Eulenspiegel* ‘жартівник, балагур, бешкетник’ (персонаж фольклору); *der getreue Eckart* ‘вірний друг, що попереджає про небезпеку’ (персонаж фольклору);

конотативні літературні топоніми: *Schlaraffenland* ‘казкова, обітована країна’ (з німецького фольклору), *Schilda* ‘місто дурнів’ (згадується у шванках, популярних у міській літературі 16 ст.), *Krähwinkel* – символ провінційної тупості та обмеженості, у німецьку мову прийшло з комедії А.Коцебу;

конотативні літературні зооніми: *Rosinante* ‘шкапа’;

конотативні міфоантропоніми: *König Drosselbart* – образ знехтуваного жениха;

конотативні міфотопоніми: *Thule* ‘казково-щаслива країна’;

міфозооніми: *Isegrim* ‘буркотун, похмура людина’.

З огляду на те, що конотоніми виявляють як ознаки власних назв, зберігаючи зв’язок із первинним денотатом, так і загальних, що полягає у набутті ними понятійності, постає питання про їх статус у лексичній системі мови. У науковій літературі зустрічаємо різні підходи до його тлумачення. Деякі дослідники зараховують конотативні іменування до розряду апелятивів разом з лексичними одиницями, які повністю перейшли до класу загальних назв [4]. Існує думка, що конотоніми зазнали неповної апелятивності, однак усе-таки кваліфікуються як загальні назви [1]. Такий недиференційований підхід до конотативних онімів та відонімних апелятивованих назв вважаємо невиправданним, оскільки між цими лексичними розрядами є концептуальні відмінності. У процесі семантичної трансформації конотативні оніми розвивають характеристичне значення, що уможливує їх співвіднесення не лише з індивідуальним денотатом, а з цілим класом об’єктів, однак при цьому вони зберігають ознаки унікальності та зв’язок з первинним референтом, який актуалізується в процесі вторинної номінації.

Указуючи на проміжне положення конотативних онімів між абсолютними онімами та апелятивами, Є.Отін уживає на їх позначення термін мезолекси [5: 362]. О. Карпенко розглядає формування конотонімів як результат першого ступеню деонімізації власних назв – онімної гри задля створення стилістичного ефекту [10: 90]. Ми поділяємо думку дослідниці, яка вважає, що такі іменування все ж зберігають статус власних назв [10: 93].

На відміну від конотативних онімів деонімізовані загальні назви, які зазнали повної апелятивзації, набувають нового лексичного значення з новим денотативним зв'язком і втрачають зв'язок з первинним референтом, тобто відношення між іменем і його носієм не є релевантним для його нової функції. Тому для вживання та розуміння відонімних загальних назв володіння відповідними фооновими знаннями не є обов'язковим. До таких апелятивів, зокрема, відносимо: *Algorithmus, Ampere, Baedeker, Bordeaux, Boykott, Brockhaus, Cadillac, Diesel, Gauß, Hertz, Joule, Macintosh, Newton, Ohm, Röntgen, Volt, Watt, Silhouette, Zeppelin*.

Конотоніми беруть участь у процесах трансонімізації, у результаті якої виникають нові власні назви. Вони виступають проміжною ланкою у формуванні нового оніма. Цей явище, зокрема, спостерігається при творенні псевдонімів, похідних від конотативних іменувань загальновідомих історичних осіб, літературних, міфологічних, біблійних персонажів. Онімне значення таких самоназв, які є самостійними онімними одиницями по відношенню до конотонімів, переймає весь той комплекс образних і символічних конотацій, які притаманні конотативним власним назвам, від яких були утворені відповідні псевдоніми, наприклад, *Jules Caesar, Diogenes, Marco Polo, Confucius, Adam Riese* (*Adam Riese* – відомий у Німеччині XVI століття упорядник підручників з арифметики, ім'я якого входить до складу фразеологізму *nach Adam Riese* букв. 'за Адамом Різе'), *Barba Rossa* від *Barbarossa* – прізвисько кайзера Фрідріха I, *Michael Kohlhaas, Atta Troll, Dr. Faust, Peter Schlemihl, Hamlet, Sancho Pansa, Frank N. Stein*, тобто, *Frankenstein, Gulliver*. Такі самоназви виконують характернішу, символічну та стилістичну функції.

Отже, популярність окремих онімів і відомість широкому загалу енциклопедичної інформації про суб'єкт чи об'єкт, які вони позначають, частотність їх використання в різних видах мовлення зумовлює виникнення конотонімів, на денотативне значення яких нашаровуються додаткові асоціативно-образні, символічні та емоційно-оцінні конотації. Це уможливило їх широке залучення в процеси вторинної номінації. Основною особливістю таких імен є їх сполученість зі світовою та національною культурою. Зазначаючи часткову деонімізацію, вони посідають проміжне положення між абсолютними онімами та апелятивами, однак зберігають статус власних назв. Конотоніми є також важливою ланкою в процесі трансонімізації.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Кам'янець В. М. Структурні, семантичні та функціональні особливості власних назв сучасної німецької мови. – Дис. ... канд. філол. н.: 10.02.04. – Львів, 2001. – 168 с.
2. Лукаш Г.П. Концептуальное соотношение общих коннотативов в русском и украинском языках // Русский язык: система и функционирование (к 80-летию профессора П. П. Шубы): материалы III Междунар. науч. конф., Минск, 6–7 апр. 2006 г.: в 2 ч. / редкол.: И.С. Ровдо (отв. ред.) [и др.]. – Минск: РИВШ, 2006. – Ч. 2. – С. 262–265.
3. Муравлева И. В. Иемецкие антропонимы в социолнгвистическом аспекте // Социолнгвистические аспекты изучения немецкой лексики. – Межвузовск. темат. сборник. – Калинин: Калининский гос. ун-т, 1981. – С. 102–116.
4. Мурашов Р. З. Имя собственное в современном немецком языке. – Уфа: Изд-во Башк. ун-та, 1983. – 76 с.
5. Отин Е. С. Коннотативные онимы и их производные в историко-этимологическом словаре русского языка // Труды по языкознанию. – Донецк: Юго-Восток, 2005. – С. 361–389.
6. Отин Е. С. Развитие коннотативности русского языка и ее отражение в словаре коннотативов // Избранные работы. – Донецк: Донеччина, 1997. – С. 279–285.
7. Отин Е.С. Словарь коннотативных собственных имен. – 3-е изд., перераб. и дополн. – Донецк: Юго-Восток, 2010. – 517 с.
8. Розен Е. В. Иемецкая лексика: история и современность. – М.: Высшая школа, 1991. – 96 с.
9. Теория и методика ономастических исследований. – М.: Иаука, 1986. – 256 с.
10. Карпенко Е. Stages of de-onymization process // Записки з ономастики: зб. наук. праць. – Вип. 14. – Одеса: Астропринт, 2011. – С. 90–96.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ольга Петрова – кандидат філологічних наук, доцент кафедри германської філології Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: ономастика, когнітивна лінгвістика, порівняльна типологія онімів німецької та української мов.